

Володимир Решота,

кандидат наук з державного управління,
доцент кафедри адміністративного та
фінансового права
Львівського національного університету
імені Івана Франка

УДК 342.56:340.142:342.92

Правова природа рішень Верховного Суду України в адміністративному судочинстві у контексті забезпечення права на справедливий суд

Визначення правової природи рішень Верховного Суду України набуває особливої актуальності у період потреби глибокого реформування правосуддя з метою забезпечення об'єктивного, незалежного та неупередженого розгляду та вирішення судових справ. Це питання має не лише наукове, але й, насамперед, велике практичне значення, адже неоднакове застосування вітчизняними судами законодавства призводить до різних підходів при вирішенні судових справ у подібних правовідносинах, що унеможлиблює забезпечення принципу рівності перед законом, а також змушує сторони оскаржувати судові рішення до вищих інстанцій. Відсутність судового прецеденту в розумінні англосаксонської правової системи як джерела права у країнах континентальної правової системи не означає, що суд, здійснюючи тлумачення правових норм, застосовуючи їх до тих чи інших правовідносин, не повинен вра-

ховувати при цьому рішення вищих судових інстанцій щодо правильного застосування правових норм. Така ситуація призводить до протиріч у судовій практиці, неоднакових підходів у застосуванні правових норм, уможлиблює зловживання судом при застосуванні норм за своїм бажанням.

Питання правової природи рішень Верховного Суду України досліджували І. Бейцун, В. Кисіль, М. Козюбра, М. Мазур, Б. Малишев, В. Нор, В. Паліюк, В. Примак, Я. П'янова, П. Рабінович, Я. Романюк, А. Селіванов, С. Серьогіна, О. Скакун, В. Тацій, М. Тесленко, В. Тихий, Ю. Тодика, С. Федик, Г. Христова, В. Шаповал, С. Шевчук та інші. Незважаючи на велику кількість досліджень у цій сфері, це питання потребує подальших наукових досліджень у зв'язку із постійним реформуванням вітчизняної системи судоустрою та пошуком більш ефективної моделі. Із прийняттям Закону

України “Про забезпечення права на справедливий суд” від 12.02.2015 року було посилено роль Верховного Суду України (далі – ВСУ) як найвищої судової інстанції, визначено природу висновку щодо застосування норм права, викладеного у постанові Верховного Суду України, що є обов’язковим для всіх суб’єктів владних повноважень, які застосовують у своїй діяльності нормативно-правовий акт, що містить відповідну норму права, а також має враховуватися іншими судами загальної юрисдикції при застосуванні таких норм права.

Метою цієї статті є дослідити правову природу, значення та обов’язковість рішень Верховного Суду України у контексті забезпечення права на справедливий суд на прикладі розгляду та вирішення адміністративних справ.

З метою підвищення національних стандартів судоустрою і судочинства та забезпечення права на справедливий суд 12 лютого 2015 року ухвалено Закон України “Про забезпечення права на справедливий суд”. Цим Законом зроблено наступний крок у реформуванні судоустрою України з метою практичного забезпечення права на справедливий суд, насамперед визначено сутність обов’язковості рішень Верховного Суду України та змінено порядок звернення до нього, а також інші питання.

Право на справедливий суд гарантовано статтею 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, яка визначає право на справедливий і публічний розгляд справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом, при визначенні цивільних прав і обов’язків особи чи при розгляді будь-якого кримінального обвинувачення, що пред’являється особі. Звідси можемо виділити наступні елементи права на судовий захист: право на розгляд справи; справедливість судового розгляду; публічність розгляду справи та про-

голошення рішення; розумний строк розгляду справи; розгляд справи судом, встановленим законом; незалежність і безсторонність суду.

Право на розгляд справи означає право особи звернутися до суду та право на те, що її справа буде розглянута та вирішена судом. При цьому, особі має бути забезпечена можливість реалізувати вказані права без будь-яких перепон чи ускладнень. Здатність особи безперешкодно отримати судовий захист є змістом поняття доступу до правосуддя [1, с. 338].

Аналіз Закону України “Про забезпечення права на справедливий суд” дозволяє дійти висновку, що про повноцінне реформування судоустрою України не йдеться, це швидше можна розглядати як проміжний крок до подальшого вдосконалення судової системи. Цим Законом, проте, ліквідовано бар’єр звернень громадян до Верховного Суду України, адже усунуто проміжну ланку так званого розгляду допуску справи до ВСУ вищими спеціалізованими судами.

Питання зміни повноважень ВСУ постало після ухвалення рішення Конституційного Суду від 11.03.2010 № 8-рп/2010: “Конституційний статус Верховного Суду як найвищого судового органу в системі судів загальної юрисдикції не передбачає наділення його законодавцем повноваженнями касаційної інстанції щодо рішень вищих спеціалізованих судів, які реалізують повноваження касаційної інстанції” [2]. Вже тоді виникли дискусії щодо сутності та призначення найвищої судової ланки у розгляді та вирішенні судових справ, звернення до якої стало досить ускладненим. Це викликало занепокоєння щодо того, що ВСУ втратить значення найвищої судової інстанції, контролю за нижчестоящими судами та забезпечення єдності судової практики. Прихильники такого реформування вказували на необхідність розвантаження ВСУ від великої кількості справ, що роками були на розгляді у найвищій судовій

інстанції. Проте цим фактично було обмежено право громадян на звернення до найвищої судової інстанції, адже питання про допуск справи до ВСУ було в компетенції відповідного вищого спеціалізованого суду.

Згідно останніх даних судової статистики, що розміщені на інформаційному сервері ВСУ у 2012 році на розгляді Вищого адміністративного суду України перебувало 4,8 тис. заяв про перегляд судового рішення Верховним Судом України, що на 41,2 % більше, ніж у 2011 р. Відповідно до положень ст. 240 КАС Вищий адміністративний суд України постановив 416 ухвал про допуск адміністративних справ до провадження у Верховному Суді України, або 11 % [17,5 %] від кількості тих, щодо яких вирішувалось це питання; за 3,4 тис. заяв — у допуску до провадження відмовлено [3].

Отже, у 2012 році лише 11% заявників змогли лише звернутись до ВСУ, щоб найвища судова інстанція переглянула безпосередньо їх справи. Це підтверджує тезу, що до внесення законодавчих змін у 2015 році, громадяни були обмежені у користуванні правом на справедливий суд у ВСУ, а останній фактично був позбавлений можливості забезпечити єдність судової системи України.

Відповідно до ст. 239-1 Кодексу адміністративного судочинства України (далі — КАС України) (із змінами та доповненнями) визначає, що заява про перегляд судових рішень подається безпосередньо до Верховного Суду України. Цим було усунуто проміжну ланку — вирішення питання про допуск справи Вищим адміністративним судом України в адміністративних справах.

Важливо зазначити, що реалізація права на справедливий суд може призвести до надмірного навантаження на 48 суддів ВСУ, які у випадку надходження значної кількості справ не зможуть розглядати їх у відповідні строки, що знову може повернути давню проблему перевантаженості ВСУ.

З'ясування правової природи рішень Верховного Суду України є особливо актуальним зважаючи на те, що останнім часом у наукових дослідженнях все більше висловлюються думки про впровадження судового прецеденту в правову систему України. Відзначається, що саме рішення Верховного Суду України за своїм характером та обов'язковістю для застосування іншими суб'єктами права набуває ознак чи навіть стає судовим прецедентом [4, 5] чи то "квазіпрецедентом" [6].

Проте для того, щоб зробити чіткий висновок про можливість віднесення рішень ВСУ до судових прецедентів необхідно з'ясувати їх сутність. Судовий прецедент — це рішення суду по конкретній справі, яке містить юридичну норму і є обов'язковим при розв'язанні усіх наступних аналогічних справ [7, с. 135]. Тобто згідно доктрини судового прецеденту ухвалені рішення при розгляді та вирішенні конкретної справи стає обов'язковим для суду тієї самої інстанції або нижчої інстанції, при вирішенні в майбутньому всіх аналогічних справ.

Судовий прецедент застосовується на підставі принципу "stare decisis", що з латини буквально перекладається як "стояти на вирішеному", а сама фраза "stare decisis" є скороченим латинським висловом "stare decisis et non quieta movere", що означає "стояти на вирішеному (слідувати рішенню) і не турбувати раніше вирішені справи". Суть доктрини зводиться до того, що однакові чи подібні справи повинні вирішуватися однаково [8].

Крім того, судові рішення у країнах англосаксонської правової системи має відмінну структуру від рішень судів країн континентальної правової системи. Так, у судових рішеннях англосаксонської системи необхідно виділити дві складові: необхідна частина (ratio decidendi), що містить правову норму, і похідна (obiter dictum), що дає обґрунтування прийняття рішення.

Д. В. Кухнюк зазначає, що крім загальних ознак джерела права, серед яких об'єктивність, нормативність, обов'язковість, публічність, системність, ієрархічність, судовому прецеденту притаманні такі особливі риси як те, що: 1) він є результатом діяльності судової гілки влади та формується в процесі здійснення правосуддя; 2) особливість нормативності судового прецеденту полягає в тому, що він може, як встановлювати певну правову норму, так і декларувати або тлумачити вже існуючі норми; 3) обов'язковість певного рішення для судді виникає тільки за умови схожості або подібності справи, що є на розгляді, з справою, по якій існує рішення вищого суду або його власне [9, с. 38–39].

Натомість для країн континентальної правової системи характерним є прийняття правових норм органами публічної адміністрації (окрім судів), загальний характер таких норм, тобто поширення їх дії на всі суспільні відносини і загально-обов'язковий характер, обов'язковість застосування всіма суб'єктами права, обов'язковість посилання на правові норми при обґрунтуванні судового рішення (а адміністративному судочинстві ст. 161 КАС України), безпосередність застосування та ін. Тобто суд при розгляді кожної конкретної справи застосовує правові норми, що містяться насамперед у нормативно-правових актах, нормативно-правових договорах та інших джерелах права.

Звідси важливо визначити чи може містити висновок Верховного Суду України, що викладений у його постанові, правову норму, чи є він джерелом права в Україні.

Обов'язковість судового рішення, що визначено у п. 9 ч. 3 ст. 129 Конституції України, відноситься до основних засад судочинства. У ч. 2 ст. 13 Закону України “Про судоустрій і статус суддів” вказано, що судові рішення, які набрали законної сили, є обов'язковими до виконання усіма органами державної влади, ор-

ганами місцевого самоврядування, їх посадовими та службовими особами, фізичними і юридичними особами та їх об'єднаннями на всій території України.

Поряд з тим, що судові рішення є обов'язковими до виконання щодо усіх суб'єктів, яких вони стосуються, вони не стають джерелом права і не набувають ознак обов'язковості при вирішенні наступних справ тим же чи іншим судом. У ч. 4 і ч. 5 ст. 13 Закону України “Про судоустрій і статус суддів” визначено особливість висновків щодо застосування норм права, які викладені у постановах Верховного Суду України, що є обов'язковими для всіх суб'єктів владних повноважень, які застосовують у своїй діяльності нормативно-правовий акт, що містить відповідну норму права. Крім того, висновки щодо застосування норм права, викладені у постановах Верховного Суду України, враховуються іншими судами загальної юрисдикції при застосуванні таких норм права. Суд має право відступити від правової позиції, викладеної у висновках Верховного Суду України, з одночасним наведенням відповідних мотивів.

Аналогічні норми викладені у ст. 244-2 КАС України, а також у ч. 2 ст. 161 КАС України, згідно якої при виборі і застосуванні правової норми до спірних правовідносин суд враховує висновки Верховного Суду України, викладені у постановах, прийнятих за результатами розгляду заяв про перегляд судового рішення з підстав, передбачених пунктами 1 і 2 частини першої статті 237 цього Кодексу.

Таким чином, висновок Верховного Суду України щодо застосування норми права є обов'язковим не лише щодо конкретних сторін судової справи, але й для інших суб'єктів. Однак, на відміну від судового прецеденту, в якому суд створює нову норму права, ВСУ у своєму висновку визначає лише яким чином слід застосовувати правову норму, створену відповідними правотворчими орга-

нами держави. Тобто ВСУ не створює нову норму, його висновок не може конкурувати з правовою нормою. Крім того, обов'язковим такий висновок є для суб'єктів владних повноважень, які застосовують у своїй діяльності нормативно-правовий акт, а не всіх суб'єктів, як у випадку із судовим прецедентом. Щодо судів загальної юрисдикції, то вони лише мають враховувати висновки ВСУ, викладені в його постановках, що не вказує на загальну обов'язковість. Крім того, законодавець навіть дозволяє суду відступити від правової позиції, викладеної у висновках Верховного Суду України, з одночасним наведенням відповідних мотивів.

Неправильною буде позиція суду, який в обґрунтування судового рішення буде посилатись лише на висновок ВСУ без звернення до відповідної правової норми.

Отже, висновок ВСУ не має на меті замінити правові норми чи навіть усунути прогалини у праві, а лише є обґрунтуванням застосування правової норми. Відтак обов'язковість рішень ВСУ не означає створення загальнообов'язкових правових норм для всіх учасників правовідносин та формування загальнообов'язкових правил поведінки, а необхідність однакового застосування правових норм, їх тлумачення. Відтак, вважаємо, що не можна розглядати обов'язковість правових висновків ВСУ, викладених у його постановках, як судовий прецедент. Таке розуміння може виникати при неправильному розумінні правотворчої та правозастосовчої і правотлумачної діяльності органів державної влади.

Я. Романюк визначає, що формування правових висновків про правильне застосування норм матеріального права не є нормотворчістю – такий інститут не можна кваліфікувати як прецедент у його класичному розумінні. На його думку, правова природа постанов ВСУ є найбільшочною до рішень Європейського суду з прав людини: з одного боку, як результат вирішення конкретної спра-

ви, а з іншого – як зразок застосування норми права. Через необхідність забезпечити єдність судової практики потребують запровадження додаткові процесуальні гарантії, спрямовані на дотримання обов'язковості судових рішень ВСУ [10, с. 129]. Загалом погоджуємось із позицією автора, хоча діяльність Європейського суду з прав людини є досить специфічною, що має на меті тлумачити Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. Проте сам суд називає свою практику прецедентною, хоча й може відступити від прийнятого раніше рішення. Проте тлумачення Європейським судом з прав людини Конвенції досить суттєво її доповнило, дозволило усунути прогалини правового регулювання. Відтак правова природа його рішень має багато відмінностей від висновків ВСУ. Щодо рішень Європейського суду з прав людини та можливості віднесення їх до судових прецедентів, то це питання є предметом окремих досліджень.

Невірним, на нашу думку, буде визначення правової природи висновків ВСУ через доктрину *jurisprudence constante*, адже у даному випадку йдеться не про одиначне рішення, а про цілу низку рішень, що у своєму взаємозв'язку створюють певну послідовність справ, які до того ж не є обов'язковими до застосування, але можуть використовуватись в силу того авторитету, що вони отримали.

Отже, визначаючи правову природу рішень Верховного Суду України, слід виходити з того, що його висновки є результатом правозастосовчої діяльності, що не створюють правових норм, загальнообов'язкових правил поведінки для всіх суб'єктів правовідносин, а є результатом тлумачення правових норм ВСУ, що має на меті забезпечити єдність судової системи України, спільні підходи до застосування правових норм усіма судами загальної юрисдикції України, що унеможливує поширення дії

доктрини *stare decisis* на висновки ВСУ. Потребує подальшого дослідження та удосконалення питання рівномірності навантаження на суддів ВСУ, а також зручність та доступність для пошуку правових висновків ВСУ при застосуванні тих чи інших правових норм. При великій

кількості постанов ВСУ буде досить складно віднайти необхідні правові висновки, а відтак варто здійснювати узагальнення практики ВСУ, зважаючи на позитивний досвід попередніх років використання судами постанов пленуму ВСУ.

Список використаних джерел

1. *Трегубов Е. Л.* Право на справедливий суд в практиці Європейського суду з прав людини / Е. Л. Трегубов // Форум права. – 2010. – № 1. – С. 358–363.
2. *Рішення* Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 46 народних депутатів України щодо офіційного тлумачення термінів "найвищий судовий орган", "вищий судовий орган", "касаційне оскарження", які містяться у статтях 125, 129 Конституції України від 11 березня 2010 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/v008p710-10>
3. *Аналіз* стану здійснення судочинства судами загальної юрисдикції у 2012 р. (за даними судової статистики) / Верховний Суд України. – Режим доступу : <http://www.scourt.gov.ua/>
4. *Чупринська Є. М.* Рішення Верховного Суду України у кримінальному провадженні: правові ознаки та значення / Є. М. Чупринська // Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України. – 2014. – № 2. – С. 117–123.
5. *Попов Ю. Ю.* Прецедентне право у контексті загальнообов'язковості судових рішень та українські перспективи / Ю. Ю. Попов // Форум права. – 2010. – № 3. – С. 351–363. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2010_3_51.pdf
6. *Використання* рішень Верховного Суду України в якості прецеденту в судових спорах стосовно податку на додану вартість [Електронний ресурс] / КМПартнери. – Режим доступу : <http://kmp.ua/images/newsletters/km-partners-nl-precedent-vat.pdf>
7. *Луць Л.А.* Сучасні правові системи світу : навч. посіб. / Л. А. Луць. – Львів : юрид. ф-т Львівського національного університету імені Івана Франка, 2003. – 255 с.
8. *Квятковська Б. І.* Особливості судового прецеденту в англо-саксонській та романо-германській правових сім'ях (порівняльний аналіз) [Електронний ресурс] / Б. І. Квятковська // Теорія і практика правознавства. – 2013. – Вип. 1. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/tipp_2013_1_3.pdf
9. *Кухнюк Д. В.* Судовий прецедент як джерело кримінально-процесуального права : дис. на здоб. наук. ступеня кандидата юрид. наук: 12.00.09 / Д. В. Кухнюк. – К., 2008. – 228 с.
10. *Романюк Я.* Правова природа обов'язковості рішень Верховного Суду України та вдосконалення механізму забезпечення єдності судової практики / Я. Романюк, І. Бейцун // Право України. – 2012. – № 11/12. – С. 122–136.

Решога В. В. Правова природа рішень Верховного Суду України в адміністративному судочинстві у контексті забезпечення права на справедливий суд

У статті з'ясовано сутність обов'язковості висновків Верховного Суду України щодо застосування норм права при розгляді та вирішення адміністративних справ у

контексті забезпечення права громадян на справедливий суд шляхом безпосереднього звернення до Верховного Суду України. Визначено основні проблеми, що можуть виникнути внаслідок такого реформування Верховного Суду України.

Ключові слова: Верховний Суд України, висновок, постанова, адміністративне судочинство, судовий прецедент, право на справедливий суд.

Решота В. В. Правовая природа решений Верховного Суда Украины в административном судопроизводстве в контексте обеспечения права на справедливый суд

В статье рассматривается сущность обязательности заключений Верховного Суда Украины относительно применения норм права при рассмотрении и разрешения административных дел в контексте обеспечения права граждан на справедливый суд путем непосредственного обращения к Верховному Суду Украины. Определены основные проблемы, которые могут возникнуть в результате такого реформирования Верховного Суда Украины.

Ключевые слова: Верховный Суд Украины, вывод, постановление, административное судопроизводство, судебный прецедент, право на справедливый суд.

Reshota V. The legal nature of the Supreme Court of Ukraine's decisions in administrative judiciary in the context of providing for the right to a fair trial

The article considers the essence of the binding effect of conclusions of the Supreme Court of Ukraine in hearing and resolving of administrative cases in the context of providing for the right to a fair trial, which is realized by the direct appeal to the Supreme Court of Ukraine. Main problems that may occur as the result of the Supreme Court of Ukraine's reformation are determined.

Key words: Supreme Court of Ukraine, conclusion, decision, administrative judiciary, judicial precedent, the right to a fair trial.